

De Campagne van 60 Seconden

Handleiding Psychologische Oorlogsvoering

Willem van der Does

De Campagne van 60 Seconden

Handleiding Psychologische Oorlogsvoering

Willem van der Does

Copyright © 2012 Willem van der Does

ISBN: 978-94-6190-822-3

NUR 770, Psychologie

Februari 2012

Inhoudsopgave

Psychologisch vernuft	3
Het Job Cohen effect	5
Twee obstakels	6
Box 1. Karakteraanvallen en de escalatieladder	7
De campagne van 60 seconden	9
Tekstverklaring: psychologie van een verkiezingsdebat	11
Box 2. Mentale gijzeling door de peilingen	13
Box 3. Rationele en emotionele appels	15
Box 4. Reageren op zwartmakerij	17
De nastoot	19
Box 5. Reageren op vuil spel: meta-communicatie	21
Box 6. De professionaliteit van campagneteams	22
Box 7. Beeldvorming en angst-inductie	25
Box 8. Draaiers	32
Psychologische oorlogsvoering	34
Literatuur	34
Over de auteur	35

Psychologisch vernuft

De verkiezingswinst van de PVV in juni 2010 was zo groot dat deze partij bij de kabinetsformatie niet genegeerd kon worden. De verklaring voor deze winst wordt vooral gezocht in maatschappelijke factoren, zoals immigratie en ontzuiling en onvrede over Europa. Onbelicht is de grote mate van psychologisch vernuft die de PVV in de campagne van 2010 heeft getoond. Dankzij amateurisme bij de tegenstanders en falende parlementaire journalistiek heeft deze partij daarvan optimaal geprofiteerd.

In het boek *The Political Brain* (2007) verklaart de Amerikaanse psycholoog Drew Westen hoe het komt dat Democratische presidentskandidaten in de VS in de afgelopen decennia zo vaak de verkiezingen verliezen. Democratische kandidaten nemen standpunten in die voor de meeste Amerikaanse kiezers economisch het beste uitpakken. Toch gaat de Republikeinse kandidaat er vaker met de buit vandoor en weet hij de gemiddelde Amerikaan dus te verleiden om tegen het rationele economische eigenbelang in te stemmen. Kort samengevat komt dat doordat de Republikeinse verkiezingscampagnes een veel sterker emotioneel appèl doen. In de woorden van Westen: wie de *hearts and minds* van het electoraat wil winnen, kan beter bij de harten beginnen, anders zal het verstand zeker niet bereikt worden.

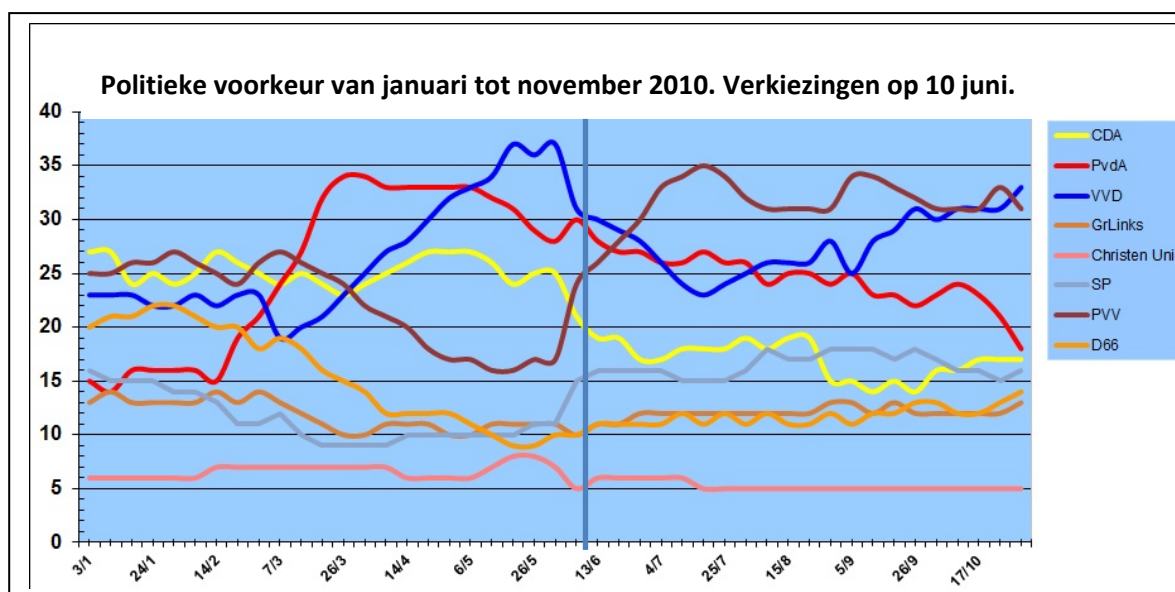
Een andere les is dat het geen zin heeft om te proberen het hele electoraat aan te spreken. In de Amerikaanse context is dat makkelijker in te zien dan in Nederland. In Amerika zijn er twee kandidaten en zit zo'n 70 tot 80 procent van het electoraat min of meer vastgebakken aan een van die twee partijen. Met andere woorden, wat de Democratische kandidaat ook zegt of doet, bijna 40 procent van de kiezers – de Republikeinen - zullen nooit op hem stemmen. Het maakt dus ook niet uit of hij dat deel van het electoraat in een campagne tegen de haren instrijkt. Ook in Nederland kan iedere partij rekenen op een (steeds kleinere) vaste basis en op een soort 'anti-basis' – dat deel van het electoraat dat nooit op deze partij zal stemmen. De omvang van zowel de basis als de 'anti-basis' verschilt per partij, maar als een partij een vaste basis heeft van 10% blijft er naar schatting zo'n 10-40% over die eventueel bereid zijn om ook op deze partij te stemmen. De kunst van een goede verkiezingscampagne is om twee doelen in het oog te houden, en niet meer dan dat. Dat wil zeggen, de vaste basis moet gemotiveerd worden om op te komen en een zo groot mogelijk deel van de variabele kiezers moet verleid worden om dit keer ook eens op de partij te stemmen. Wat de overgebleven 50-80% van het electoraat van de campagne vindt, is irrelevant – zij stemden toch al niet op de partij.

Het schijnt dat *The Political Brain* een populair boek is bij Haagse politici en hun medewerkers. De laatste vier jaar is echter uit niets gebleken dat zij de boodschap van dit boek ook enigszins begrepen hebben. Met uitzondering van Geert Wilders, die er voortdurend blijk van geeft het uitstekend te begrijpen. Het e-book dat u nu ter hand hebt genomen bevat een psychologische analyse van de campagne voor de Tweede Kamerverkiezingen van 2010 en van enige schermutselingen die daaraan vooraf gingen en erop volgden. Het kan gelezen worden als de vertaling van de principes uit *The Political Brain* naar de Nederlandse situatie. Verder is het een aanvulling op mijn boek *Met de Wetenschap van Nu* (Scriptum, 2010).

Dit boekje is geschreven voor iedereen die overweegt om bij de volgende verkiezingen zijn of haar stem uit te brengen. Verder is het geschreven in de hoop dat politici, campagnemedewerkers en journalisten dit lezen en toepassen, waardoor het speelveld voor de volgende verkiezingen weer wat gelijkwaardiger zou kunnen worden.

Het Job Cohen effect

Het huidige kabinet zou er waarschijnlijk niet zijn gekomen indien de PvdA op 9 juni 2010 niet net onder, maar net boven de VVD was geëindigd. Dat is dus niet gebeurd, terwijl het er enige tijd naar uitzag dat de PvdA zelfs *ruimschoots* de grootste partij in de Tweede Kamer zou worden. Op zich was dat laatste, gezien de peilingen van de voorafgaande jaren, ook weer verrassend. Die sterke positie van de PvdA was geheel toe te schrijven aan de lijsttrekkerswissel van begin maart 2010. In januari 2010 stond de PvdA er al geruime tijd beroerd voor in de peilingen, rond de 15 zetels. De VVD deed het als oppositiepartij ook niet florissant en schommelde rond de 23. Dat begon te veranderen toen Wouter Bos eind februari het kabinet liet vallen. De kiezers meenden hem daarvoor te moeten belonen met zo'n vijf 'virtuele' zetels. De PvdA steeg naar ongeveer 20 zetels – nog altijd onder VVD, PVV en CDA, die alle drie rond de 23 zetels schommelden. Dit veranderde snel toen Wouter Bos onverwacht plaats maakte voor Job Cohen. De PvdA steeg begin maart rap naar 34 zetels, minimaal tien meer dan de andere partijen. Het electoraat leek opgelucht dat er toch nog een kansrijke kandidaat-premier was opgedoken die de autoriteit uitstraalde om de polarisatie te kunnen doorbreken. In peilingen direct na zijn kandidaatstelling zag meer dan 50% van de Nederlanders Job Cohen als de ideale premier. De overigen – Balkenende, Rutte, Wilders – haalden niet meer dan een procent of 15. Het is dus niet overdreven om te spreken van een sterk 'Job Cohen-effect'.

Bron: www.peil.nl

Gedurende de campagne bleek Cohen echter slecht bestand tegen het verbale geweld van Geert Wilders. De PvdA moest vier zetels toegeven en eindigde op 30. Het verlies bleef nog enigszins beperkt door strategische stemmers. PvdA en VVD waren aan het eind van de campagne in een nek-aan-nekrace beland, waardoor andere linkse partijen zetels hebben ingeleverd bij de PvdA. Die strategische stemmen mochten echter onvoldoende baten, de VVD werd de grootste partij met 31 zetels. Daarmee was één van de twee belangrijkste campagnedoelen van de PVV bereikt: voorkomen dat de PvdA de grootste partij wordt.

Twee obstakels

Voor regeringsdeelname van de PVV waren er namelijk twee grote obstakels. Het eerste obstakel was de omstandigheid dat de combinatie VVD – CDA – PVV minder dan 76 zetels zou winnen, aangezien andere partijen dan CDA en VVD de PVV al hadden uitgesloten. Het tweede obstakel was dat de PvdA de grootste partij zou worden en dus het initiatief in de formatie zou krijgen. Het eerste obstakel was onoverkomelijk, het tweede niet maar ook zeer groot. Het rationele campagnedoel voor de PVV was dus *niet* om zelf zo veel mogelijk zetels te winnen, maar om de PvdA zo klein mogelijk te houden. Zelf zo groot mogelijk worden zou betekend hebben dat ook geprobeerd moest worden om VVD- en CDA-stemmers weg te lokken. De PvdA zo klein mogelijk houden betekende dat alle pijlen gericht konden worden op één partij, met name op haar lijsttrekker. Die had immers net voor bijna vijftien zetels winst in de peilingen gezorgd, de PvdA als partij was na de voorafgaande regeringsperiode impopulair. En zo werd een *rücksichtlose* karakteraanval op Job Cohen de belangrijkste strategie voor het campagnedoel ‘regeringsdeelname’. Het feit dat een karakteraanval een deel van de kiezers tegen de borst zou stuiten werd op de koop toegenomen. De meesten van hen zouden toch al nooit op de PVV stemmen en een ander deel zou waarschijnlijk uitwijken naar de VVD of thuisblijven. Voor een beoordeling van de strategie van de PVV is het dus belangrijk zich te realiseren dat de doelstelling ‘zoveel mogelijk zetels winnen’ ondergeschikt was aan de doelstelling ‘de PvdA niet de grootste partij’. Ik heb geen enkele informatie van binnenuit en ik kan dus niet bewijzen dat dit inderdaad de volgorde van doelstellingen was. Met dit inzicht valt mijns inziens een aantal dingen op hun plaats.

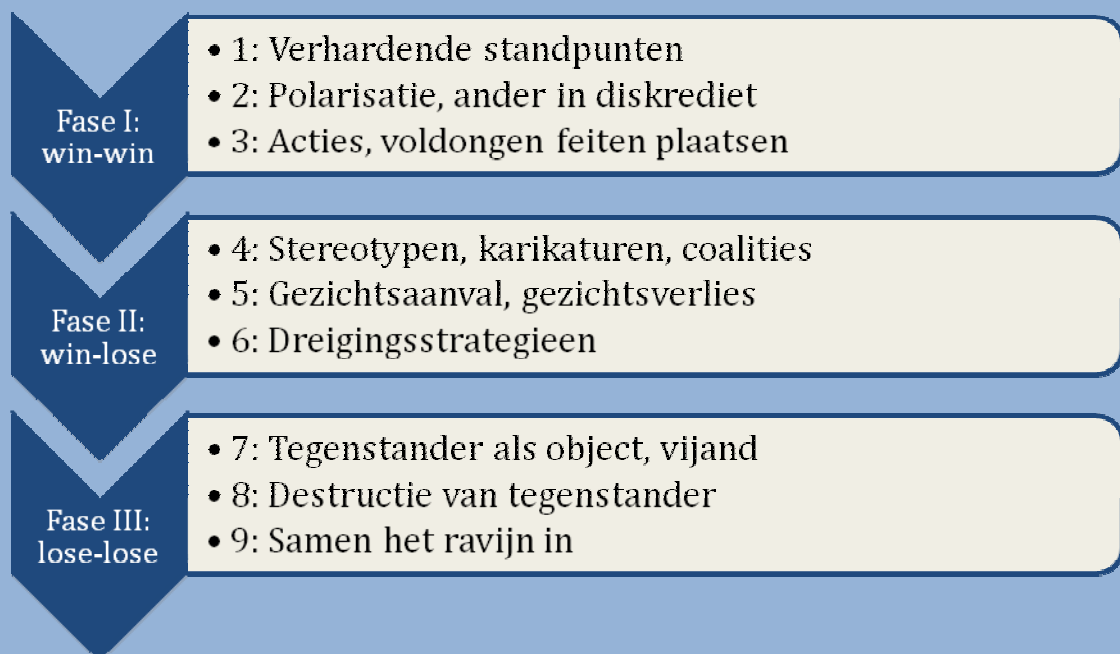
De karakteraanval werd ingezet met een spotje in mei 2010, waarin met het beeld van landende vliegtuigen het volk werd voorgehouden dat er elke dag nog vliegtuigen vol met

'gelukszoekers' landen op Schiphol. Job Cohen werd getoond, gapend op een vergadering, op kousevoeten lopend door een enorme moskee en theedrinkend. Het spotje sloot af met een beeld van Geert Wilders met op de achtergrond een moskee. Job Cohen denkt onze problemen met de islam te kunnen oplossen door ervoor te capituleren, was de boodschap.

Box 1. Karakteraanvallen en de escalatieladder

Directe karakteraanvallen zijn een relatief recent verschijnsel in de Nederlandse politiek. Hans Wiegel noemde in de jaren zeventig Joop den Uyl 'Sinterklaas'. Dertig jaar later ging het er iets harder aan toe en voegde Balkenende Bos in een debat toe: u liegt en u draait. Een televisiespotje dat voornamelijk gewijd was aan het zwartmaken van de lijsttrekker van een andere partij was vóór het PVV-spotje nog niet vertoond. Amerikaans onderzoek heeft aangetoond dat kiezers niet van negatieve campagnes houden – althans, dat zeggen ze desgevraagd. Maar ze blijken er wel goed nota van te nemen. En: de boodschap blijft hangen! De terughoudendheid om dit wapen in Nederland in te zetten zal te maken hebben met het besef dat er altijd coalities gevormd moeten worden, waardoor het contraproductief kan zijn om conflicten te ver te laten escaleren.

Conflicten escaleren volgens een voorspelbaar patroon, dat uit drie hoofdfases met elk drie stappen bestaat: de escalatieladder. De figuur hieronder geeft de ladder schematisch weer.

In de eerste hoofdfase is er sprake van verhardende standpunten, maar is er nog de intentie om er samen uit te komen, een goed gesprek kan nog oplossing brengen. In de tweede hoofdfase is de sfeer zo verhard dat het doel verschoven is van het oplossen van het probleem naar het beschadigen van de ander: de tegenstander wordt steeds meer de vijand. Halverwege deze fase, bij stap 5 bevindt zich ongeveer het kantelpunt waarop partijen elkaar moreel verwerpelijk gaan vinden. In de derde hoofdfase is de sfeer totaal verziekt en wordt het doel om de andere partij te vernietigen, met alle middelen, uiteindelijk ten koste van het eigen belang.

Nederlandse politieke debatten speelden zich meestal hoofdzakelijk af in hoofdfase I. Dat is ook nodig om een conflict bij te kunnen leggen. Eenmaal in hoofdfase II beland, kan een probleem niet opgelost worden als niet beide partijen bereid zijn terug te keren naar hoofdfase I. Vaak is daar een bemiddelaar bij nodig. Wilders is de enige Nederlandse politicus die zijn conflicten steevast *inzet* in hoofdfase II – de tegenstander is ‘fout’, ‘knettergek’ of ‘een handlanger van Mohammed B.’.

Vervolgens zaait hij verwarring door zich van zijn amicale of grappige kant te tonen. Tot de vorming van het huidige kabinet kon hij dit patroon volhouden omdat hij eigenlijk continu campagne voerde en lang niet altijd geïnteresseerd was om een compromis te sluiten. Zijn electorale succes bestaat bij de gratie van de perceptie van problemen, met name op het gebied van integratie en Europa. Ook kan hij zich het permitteren omdat andere partijen met hem blijven samenwerken. Op die manier proberen ze hem als het ware uit te nodigen zijn toon te matigen en conflicten voortaan aan te gaan in hoofdfase I. Het gevolg is dat de PVV de indruk kan wekken effectief samen te werken en toch in de perceptie van het publiek telkens als winnaar uit debatten komt.

De campagne van 60 seconden

De Tweede Kamerverkiezingen van 2010 werden beslist in 60 seconden. In één minuut aan het begin van de campagne werd de basis gelegd voor het huidige kabinet. De operatie 'Karakeraanval Cohen' was begin mei ingeluid met het PVV-verkiezingsspotje, maar kwam pas goed op stoom toen eind mei de lijsttrekkersdebatten van start gingen. De PvdA was inmiddels enkele zetels kwijtgeraakt in de peilingen, de VVD was geruisloos maar sterk gestegen naar meer dan 35 zetels en was nu virtueel de grootste partij. Het eerste grote verkiezingsdebat op televisie vond plaats bij RTL4. Op zondag 23 mei stonden de lijsttrekkers van vier partijen tegenover elkaar onder de aankondiging 'Wat Kiest Nederland: Het Premiersdebat'. Voor dit debat waren uitgenodigd Balkenende, Rutte, Cohen en Wilders. De uitzending trok 1.3 miljoen kijkers, de leiding van het debat was in handen van parlementair journalist Frits Wester. Het debat was georganiseerd rond een aantal thema's die geïntroduceerd werden met een kort filmpje. Daarna mocht elke debater gedurende 30 seconden een 'aftrap' geven, waarbij hij niet geïnterrupteerd mocht worden. Na die 4x30 seconden volgden een-op-een-debatten van maximaal vier minuten. De volgorde van de aftrappen was via loting bepaald. De *line-up* en volgorde van de vervolgdebatten werd aan de debaters zelf overgelaten, die daarvoor een soort scheepsbel ter beschikking hadden. Degene die het eerst belde mocht bepalen met wie hij op dat thema in debat ging.

Alvorens het eerste thema van start ging stelde debatleider Wester alle deelnemers een korte vraag. Balkenende ontweek de vraag of hij desnoods ook vice-premier zou willen worden, Rutte mocht zeggen dat Neelie Kroes niet de VVD-premierskandidaat was, Cohen mocht ontkennen dat Wouter Bos hem had geholpen bij de voorbereiding en Wilders kreeg de gelegenheid om 'nog iets aardigs te zeggen tegen een van de drie anderen'. Deze koos ervoor iets tegen Cohen te zeggen: 'Het is een aardige man'.

Het eerste thema was integratie. Er werd een kort filmpje getoond, waarna Wilders als eerste gedurende 30 seconden mocht 'aftrappen'. Al tijdens zijn aftrap luidde Wilders zijn scheepsbel en kondigde aan met Cohen in debat te willen. Van de toegemeten vier minuten gebruikte Wilders vervolgens 54 seconden voor het volgende openingsstatement:

Wilders: Ja, meneer Cohen, ik zei het al, 7.2 miljard euro per jaar kost die massa-immigratie, die islamisering ons. En u bent daar een groot fan van. Veel mensen weten het niet, maar toen mevrouw Vogelaar een aantal jaren geleden zei dat Nederland ook een islamitische cultuur moest hebben, toen schreef ze in haar boek dat ze meteen van u een SMS-je kreeg met de tekst 'van A tot Z ben ik het met je eens'. U bent ook de man die heeft gezegd dat moslimmannen hun vrouwen mogen discrimineren. U heeft honderden Amsterdammers uit de stad verjaagd, omdat terwijl zij lastig werden gevallen door Marokkaans tuig, u thee zat te drinken bij de verkeerde imams. En ik zeg u meneer Cohen, u lijkt wel de politieke reïncarnatie van mevrouw Vogelaar. En u moet daarmee ophouden, want wat Nederland nodig heeft, is leiderschap, een stop van de immigratie, het aanpakken van de criminaliteit, en niet iemand die als het moeilijk wordt, thee gaat drinken met een foute imam.

Op het eerste gezicht lijkt dit openingsstatement van Wilders niet sterk, er is zoveel ingepropt dat de inhoud moeilijk te reproduceren is voor iemand die het één keer heeft gehoord (in 54 seconden). Zelfs een beetje atypisch voor Wilders – in zijn speeches is hij juist de beste om via one-liners, herhalingen en duidelijke taal per keer één boodschap over te brengen. Zoals in het televisiespotje, waarin in krap drie minuten een simpele boodschap werd ingehamerd: Nederland islamiseert en Cohen capituleert.

Dit keer blijft van de inhoud weinig hangen, behalve dat het opnieuw over het thema integratie ging en dat Cohen hard wordt aangevallen. Toch was dit bepaald geen zwak moment van Wilders. De tekst zat knap in elkaar en was ook niet bedoeld om te worden onthouden. Wie het stuk nog eens rustig naloop begrijpt waarom, het staat vol met leugens. Wie zich dat realiseert zal zich verzetten tegen de suggestie die in het stuk wordt gewekt. De bedoeling was dus dat het publiek in het spervuur van aanvallen zou ontgaan wat er precies gezegd werd, maar wel zou meekrijgen dat er iets helemaal mis was met Cohen. Tegelijkertijd werd Job Cohen uit zijn evenwicht gebracht met een karakteraanval onder de gordel. Als deze aanval niet gepareerd zou worden, zou in minder dan 60 seconden een behoorlijke slag zijn toegebracht aan de kansen van Job Cohen om premier van Nederland te worden.

Tekstverklaring: psychologie van een verkiezingsdebat

Laten we de tekst nog eens zin voor zin doornemen en er met psychologische blik naar kijken:

Ja, meneer Cohen, ik zei het al, 7.2 miljard euro per jaar kost die massa-immigratie, die islamisering ons.

In de eerste zin worden al vier slagen gemaakt. Er wordt gebruik gemaakt van *framing* en er worden twee associaties gelegd. Verder bevat het een tactisch element.

Framing betekent een onderwerp in een bepaald perspectief plaatsen door bepaalde termen te gebruiken. Meer en minder succesvolle *framings* van de laatste jaren zijn 'straatterreur' voor 'ernstige overlast' en 'krachtwijken' voor 'probleemwijken'. De *framing* in deze openingszin betreft het aanduiden van immigratie als 'massa-immigratie'. Die massa-immigratie wordt vervolgens geassocieerd, om niet te zeggen gelijkgesteld met islamisering. Verder wordt immigratie geassocieerd met geldverspilling.

In het korte filmpje waarmee tijdens het debat het thema werd ingeleid waren echter net de volgende getallen genoemd: Nederland heeft 17 miljoen inwoners, waarvan drie miljoen van niet-Nederlandse komaf, waarvan 'bijna een miljoen' afkomstig uit 'wat je zou kunnen noemen moslimlanden'. Het Centraal Bureau voor de Statistiek houdt het op 850.000 moslims, bij wie zich in Nederland een proces van secularisering – de-islamisering dus – voltrekt. De kosten van 7.2 miljard is een betwist bedrag dat geen rekening houdt met positieve opbrengsten.

Ten slotte bevat de openingszin nog een tactiek: val je tegenstander het hardst aan op zijn sterkste punten. De kans bestaat dat hij te verbluft zal zijn om te reageren. Tenzij zeer adequaat gereageerd wordt, is een neveneffect van zo'n aanval dat ook de aanvaller als sterker gezien gaat worden op dat punt. Het was een sterk punt van Cohen omdat de immigratie al enige jaren eerder sterk teruggebracht was door de vreemdelingenwet van – destijds staatssecretaris – Job Cohen. Verderop in dit fragment zal Wilders deze tactiek nogmaals toepassen. In box 4 komt ik erop terug waarom dat zo effectief is.

En u bent daar een groot fan van. Veel mensen weten het niet, maar toen mevrouw Vogelaar een aantal jaren geleden zei dat Nederland ook een islamitische cultuur moest hebben...

De tweede en derde zin bevatten twee slagen. De derde associatie luidt een karakteraanval in: de naam van Ella Vogelaar wordt genoemd, die algemeen gezien werd als een zwakke minister – in elk geval in haar presentatie. Zo zwak zelfs dat ze door haar eigen partijleider vervangen werd, een in Nederland ongekennde maatregel.

Vervolgens valt hier de eerste aperte leugen. Minister Vogelaar had in een interview met Trouw in juli 2007 gezegd: “Eeuwen geleden kwam de joodse gemeenschap naar Nederland en nu zeggen we: Nederland is een land dat gevormd is door joods-christelijke tradities. Ik kan me voorstellen dat we een vergelijkbaar proces krijgen met de islam.” Bij navraag had ze verduidelijkt: over een eeuw of twee. Dat is heel iets anders dan zeggen dat Nederland ook een islamitische cultuur *moet* hebben.

....., toen schreef ze in haar boek dat ze meteen van u een SMS-je kreeg met de tekst ‘van A tot Z ben ik het met je eens’.

De tweede helft van Wilders’ derde zin bevat slag 7. Zoals elke reclameman weet, moeten associaties zoveel mogelijk herhaald worden om te blijven hangen en effectief te zijn. Hier wordt de associatie met Vogelaar herhaald en versterkt: Cohen is het van A tot Z met haar eens. Ze zijn eigenlijk uitwisselbaar, Cohen heeft het zelf gezegd.

Box 2. Mentale gijzeling door de peilingen

Het lijkt erop dat er eind 2008, bij het uitbreken van de economische crisis een zucht van verlichting door de gelederen van de traditionele politieke partijen is gegaan. Geluk bij een ongeluk, moeten ze gedacht hebben, de volgende verkiezingscampagne kan weer gewoon over de economie gaan in plaats van over integratie. In peilingen zakte de PVV van een hoogtepunt van ongeveer 32 zetels naar ongeveer 17. De andere partijen hebben hieruit afgeleid dat ze het thema integratie in deze campagne een zo klein mogelijke rol moesten geven. *It's the economy, stupid*, werd weer het adagium. En in de woorden van John Cleese, in zijn creatie Basil Fawlty: *Don't mention the war*.

Deze partijen hebben zich mentaal laten gijzelen door de peilingen en hun campagnes zo ingericht dat het initiatief op het thema integratie volledig aan de PVV is overgelaten. Daardoor is op dit thema onvoldoende weerwoord geboden, zoals om te beginnen het inbrengen van feiten in het debat.

Elke politieke partij probeert een 'verhaal' neer te zetten over waar de partij voor staat en naar streeft. Sommige partijen zijn hier aanmerkelijk vaardiger in dan andere. De PVV lukt het telkens om een duidelijk verhaal neer te zetten. Wie daar iets tegen in wil brengen moet goed nagaan of de informatie klopt maar ook welke informatie wordt weggelaten – dat zijn de aspecten van het onderwerp die niet in het verhaal passen dat overgebracht moet worden. Daar wil die partij het dus liever niet over hebben en daar dient de tegenstander dus juist op te duiken.

Wat kennelijk niemand is opgevallen is dat Wilders, om de associatie Cohen – Vogelaar te leggen, ook een naam moest weglaten. Ella Vogelaar was al in 2008 opgevolgd door Eberhard van der Laan, die een veel krachtiger indruk maakte en met wie Wilders – tot frustratie van Van der Laan – stelselmatig weigerde om in debat te gaan. In dit debat was het voor Cohen nuttig geweest om zijn naam te laten vallen om zodoende de associatie met Vogelaar te verzwakken. Nog nuttiger was geweest als Cohen daarbij had gewezen op het ontwijkgedrag van Wilders ten opzichte van Van der Laan. Van het campagneteam is het dus een tactische fout geweest om Van der Laan's korte maar succesvolle ministerschap niet in te zetten in de strijd om de kiezers die zich zorgen maken over hun leefomgeving.

U bent ook de man die heeft gezegd dat moslimmannen hun vrouwen mogen discrimineren.

Het zal je, als ex-burgemeester van een stad met 150 nationaliteiten – en als Jood geboren in 1947 – maar gezegd worden, dat je discriminatie toestaat. Toch heeft Wilders hier een punt, al geeft hij een karikaturale weergave van Cohen's uitspraken. Cohen zei in 2008, onder meer in Pauw & Witteman:

'Ik vind een hand weigeren niet respectloos. Het kan juist een teken van respect zijn, als een moslim vanuit zijn geloof een vrouw geen hand wil geven (...) Ik vind het een fatsoensregel, maar een hand schudden staat niet in de grondwet.'

Cohen zegt hier met zoveel woorden dat het weigeren van handen schudden niet uit een *wens* tot discriminatie hoeft te ontstaan. Hij probeert hiermee deze zaak niet groter te maken dan hij is. Ook probeert hij in gesprek te blijven met de weigerachtige moslim – de boel bij elkaar houden. Ik vrees voor hem dat veel Nederlanders hier afhaken en dat het voor Wilders makkelijk scoren is. Hoe je het ook wendt of keert, als alleen vrouwen geen hand mogen krijgen is het toch discriminatie. Net als wanneer een homoseksuele docent vanuit een geloof een baan wordt geweigerd – met dat verschil natuurlijk dat het laatste bij wet verboden is.

In dit fragment maakt Wilders handig gebruik van Cohen's uitspraak door het als een moreel standpunt over te brengen en hem aldus te beschuldigen van vrouwendiscriminatie. In Box 3 staat uitgelegd hoe dit gepareerd kan worden.

U heeft honderden Amsterdammers uit de stad verjaagd, omdat terwijl zij lastig werden gevallen door Marokkaans tuig, u thee zat te drinken bij de verkeerde imams.

Dit is de tweede duidelijke leugen. Het Centraal Bureau voor de Statistiek meldde in 2007, onder de titel 'Migranten maken plaats voor studenten en starters' het volgende. Sinds 2000 is het aantal mensen dat zich vanuit het buitenland in de grote steden vestigt langzaam afgenomen. Daarbij vertrekken sinds 2005 veel meer mensen uit de grote steden naar het buitenland. Er gaan dus wel mensen de stad uit, maar het zijn vooral migranten die vertrekken. Het aantal mensen dat vanuit de grote steden naar andere gemeenten in Nederland verhuist is vrij constant gebleven. Het aantal

binnenlandse verhuizingen naar de grote steden laat juist een stijgende lijn zien, onder andere door de aanleg van nieuwbouwwijken.

Box 3. Rationele en emotionele appèls

Natuurlijk is Cohen, die als staatssecretaris het homo-huwelijk mogelijk maakte, tegen alle vormen van discriminatie. Zijn uitspraak moet gezien worden als een pragmatische oplossing – een poging om ook begrip voor de ander te tonen, in de hoop op langere termijn wèl emancipatie te bewerkstelligen. De vergissing die hij maakt is dat hij zich onvoldoende realiseert dat anderen het wel als discriminatie kunnen opvatten of als zodanig presenteren.

Hij had zijn opmerking vooraf kunnen laten gaan door zijn morele oordeel. Dit had hij bijvoorbeeld kunnen zeggen: ‘Natuurlijk stuit elke vorm van discriminatie mij tegen de borst. Maar de vraag is hoe we de emancipatie gaan bevorderen. Gaan we roepen dat zo iemand achterlijk is of proberen we hem geleidelijk richting vooruitgang te bewegen?’ Cohen had het nog veel overtuigender kunnen maken door het aan zijn persoon te verbinden: ‘Natuurlijk stuit elke vorm van discriminatie mij tegen de borst. Als Joodse Nederlander ben ik daar zeer gevoelig voor. Etc.’ Als hij in deze context zijn Joodse achtergrond zou hebben genoemd zou niemand het nog hebben aangedurfd om hem discriminatie aan te wrijven.

Een politicus die de ratio aanspreekt zonder eerst te laten merken dat hij de emotie herkent, verliest het contact met de kiezers, die zich zullen afvragen met wat voor wereldvreemd figuur ze te maken hebben. Hetzelfde gebeurt telkens in het debat over hoofddoekjes en burka’s. Het lijkt wel of er nog maar twee standpunten zijn: het moet verboden worden of het is helemaal geen probleem. Het is wel een probleem, maar kan toch beter niet verboden worden – dat standpunt wordt niet vaak gehoord.

En ik zeg u meneer Cohen, u lijkt wel de politieke reïncarnatie van mevrouw Vogelaar.

Een tweede herhaling van deze associatie. De naam Vogelaar valt voor de derde keer in deze 54 seconden, met een duidelijke opbouw: het begint met het laten vallen van haar naam, vervolgens het A tot Z eens zijn, om af te sluiten met 'politieke reïncarnatie'.

En u moet daarmee ophouden, want wat Nederland nodig heeft, is leiderschap,....

Wederom: val je tegenstander het hardste aan op zijn sterkste punten. Je moet het Wilders nageven, het is wel lef hebben om iemand aan te vallen op leiderschapskwaliteiten wanneer je eigen ervaring met leiding geven op dat moment beperkt is tot het in bedwang houden van acht fractiegenoten, die voor herverkiezing geheel van je afhankelijk zijn. Degene wiens leiderschapskwaliteiten in twijfel worden getrokken kan daarentegen bogen op functies als hoogleraar en rector magnificus in Maastricht, staatssecretaris, fractievoorzitter in de Eerste Kamer, en burgemeester van Amsterdam – plus nog een waslijst aan nevenfuncties.

Wilders' aanval op Cohen's leiderschap had hard gepareerd moeten worden, tijdens het debat of in de dagen erna. Door het uitblijven daarvan was de aanval een succesvolle afleidingsmanoeuvre van het totaal gebrek aan leiderschapservaring van Wilders. Bovendien leidde het gebrek aan respons op een persoonlijke aanval tot twijfel over het karakter van Cohen. In Box 4 staat uitgelegd wanneer zwartmakerij werkt.

Box 4. Reageren op zwartmakerij

In essentie gebruikt Wilders hier dezelfde techniek die George W. Bush liet gebruiken in de strijd tegen John Kerry. Kerry had zijn leven gewaagd in Vietnam en was meermalen gedecoreerd als oorlogsheld. Zijn generatiegenoot Bush had uitzending naar Vietnam ontlopen via de connecties van zijn vader. Je zou verwachten dat Bush er veel aan gelegen zou zijn om het woord Vietnam niet te noemen tijdens de campagne. Dat deed hij dan ook niet – hij liet dat over aan een zich als onafhankelijk presenterende groep veteranen – de *Swift Boat Veterans* – die beweerden dat Kerry helemaal niet zo heldhaftig was geweest in Vietnam. Het kostte Kerry's team weken om te bewijzen dat dat allemaal leugens waren.

Deze riskante strategie had als een boemerang op Bush kunnen neerdalen als de Kerry-campagne het had aangedurfd om Bush te beschuldigen van leugens en vals spel en te wijzen op zijn eigen Vietnam-ontduiking. Dat werd echter zo lang nagelaten, dat aan Kerry's heldendom twijfel ging kleven. Bovendien werd hij gezien als een zwakkere leider – iemand die niet terugslaat als hij aangevallen wordt. Toen Kerry na twee weken wel reageerde was het te laat – een imago als iemand die niet met zich laat sollen was voorgoed verkeken.

Mogelijk heb ik iets gemist, maar als trouw volger van het nieuws heb ik nog geen politicus of journalist Wilders het vuur aan de schenen zien leggen over zijn gebrek aan leiderschapservaring. Wilders heeft in de publieke opinie zonder twijfel het imago van een sterk leider. Dat is echter uitsluitend gebaseerd op zijn eigen beeldvorming en op het hard aanvallen van anderen op hun leiderschapskwaliteiten: vanaf 2007 Balkenende en Bos, daarna exclusief Cohen. Het 'doe eens normaal' incident tijdens de algemene beschouwingen van september 2011 kan gezien worden als het eerste schot voor de boeg van Mark Rutte. Het is niet te verwachten dat Wilders bij volgende verkiezingen opnieuw de VVD boven zich wil dulden. Om dat te bewerkstelligen mag hij Mark Rutte niet die verkiezingen laten ingaan met de perceptie van een succesvol premierschap. We zullen geleidelijk aan dus nog wel meer aanvallen op de premier gaan zien. Het CDA daarentegen, zou wel eens een handje geholpen kunnen worden – de ondergrens van 75 zetels moet wel bewaakt worden. Met een evenredige verdeling van rechtse zetels over CDA en VVD stijgt ook de kans dat de PVV groter wordt dan beide.

..., een stop van de immigratie, het aanpakken van de criminaliteit,....

De volgende associatie. Nadat immigratie – meestal massa-immigratie genoemd – eerder was geassocieerd met islamisering en met geldverspilling, wordt het nu in één adem genoemd met criminaliteit.

..., en niet iemand die als het moeilijk wordt, thee gaat drinken met een foute imam.

Dit is opnieuw een directe karakteraanval: Cohen haakt af als het moeilijk wordt. Cohen wordt met zoveel woorden laf genoemd.

In deze 54 seconden heeft Wilders 18 slagen gemaakt, elke drie seconden een slag. Cohen, op een halve meter afstand recht tegenover Wilders staand, moet inmiddels gekookt hebben van woede. Om met een zo lange staat van dienst op uitdagende bestuursposities als laf neergezet te worden, door iemand die zelf nooit iets anders heeft gedaan dan fractiemedewerker en Tweede Kamerlid, het moet moeilijk te verteren zijn. Verder werd Cohen waarschijnlijk definitief uit zijn evenwicht gebracht via een stoot onder de gordel, het voorlaatste woord: 'fout'. Fout heeft in Nederland nog steeds een sterke connotatie met de Tweede Wereldoorlog. Daar sta je dan, als Jood, als voormalig Cleveringa-hoogleraar, en je wordt geassocieerd met discriminatie, lafheid en met het woord 'fout'. Wat zou er door je heengaan op zo'n moment, welke impulsen moet je onderdrukken? Het laatste wat in deze omstandigheden mag gebeuren is dat je je zelfbeheersing verliest – het zou een desastreuze indruk maken voor een kandidaat-premier. Tegelijkertijd voel je de drang om snel te reageren, want eerder in de campagne was je al aangewreven dat je te aarzelend opereerde. Waardoor Job Cohen zijn woede overcompenseerde en de eerste minuut van dit debat vol maakte met de woorden:

Zeker, wat Nederland nodig heeft is leiderschap, dat ben ik helemaal met u eens.

Kortom, de eerste reactie op een serie leugens en een onder-de-gordel-karakteraanval is de mededeling: Ik ben het helemaal met u eens. Na deze 60 seconden was de verkiezingscampagne een gelopen race.

De nastoot

Uiteraard was het, ook na deze start, nog niet echt verloren. Het zou Cohen echter niet meer lukken het opgeroepen beeld van zich af te schudden. In feite heeft hij er nu, bijna twee jaar later, nog steeds last van. In zijn repliek werd hij in de weg gezeten door voortdurende van de aanval van Wilders, door een schijnbaar partijdige en incompetent debater en door zich afzijdig houdende mede-debaters. Ten slotte zorgden incompetente spindoctors en falende parlementaire journalisten voor een fatale interpretatie van het debat.

Laten we eerst nagaan wat Cohen zelf als repliek gaf na de eerste zin:

Cohen: Zeker, wat Nederland nodig heeft is leiderschap, dat ben ik helemaal met u eens. En datgene wat ik de afgelopen jaren in Amsterdam heb gedaan, is geen onderscheid gemaken... geen onderscheid maken naar verschillende mensen. Wat mij betreft, is als er sprake is van vrijheid van godsdienst, dan is er ook vrijheid van godsdienst voor iedereen. En dan doet er niet toe waar je vandaan komt, en wat je afkomst is, dan doet het ertoe wat je hier gaat doen.

Wilders: Wat u gedaan hebt.....

Cohen: En diegenen..... [Cohen steekt de hand naar voren om Wilders tot stilte te manen] ...en diegenen, die hier bezig zijn en die hier op een goede manier bezig zijn, die stimuleer ik, en diegenen, die er hier een rotzooi van maken, daar gaan we achteraan. En dat is precies wat ik heb gedaan.

De poging tot interruptie van Wilders kwam na 23 seconden. Dit werd voorkomen door Cohen, maar het gevolg was wel dat hij gehaaster ging praten. Het hele fragment hierboven duurde 32 seconden. Cohen's boosheid klonk door in zijn stem, die daardoor enigszins onvast werd maar nog stevig genoeg om te kunnen spreken van enig herstel na de ongelukkige openingszin. Toch is de reactie inhoudelijk zwak, Cohen heeft zich namelijk geheel in de verdediging laten drukken en staat zich te verantwoorden tegen de aantijging dat hij een zwakke leider is.

Tot zover is de repliek ook enigszins een parafraze van Cohen's eigen openingsstatement bij het debat, dat het publiek slechts enkele minuten tevoren had gehoord. Cohen had een herhaling van deze voorbereide tekst waarschijnlijk nodig om tijd te winnen en weer enigszins tot zichzelf te komen. Dat lukte dus maar zeer ten dele, gezien de verdedigende insteek en een zin als: "Wat mij

betreft, als er sprake is van vrijheid van godsdienst...” – alsof dat in Nederland ter discussie zou kunnen staan!

Het feit dat Cohen aan deze situatie blootgesteld werd is zijn campagnestaf zwaar aan te rekenen. Het verkiezingsspotje van de PVV eerder die maand was een duidelijk schot voor de boeg en had hen alert moeten maken op de karakteraanval die ging komen. De voorwaarden van dit debat hadden nooit geaccepteerd mogen worden – niet door de PvdA, maar ook niet door CDA en VVD. Om te beginnen was de aankondiging als ‘premiersdebat’ een opmerkelijke statusverhoging voor Wilders. Wilders leidde op dat moment een partij met negen zetels, de SP met 26 zetels was niet uitgenodigd. Het format, met telkens dertig seconden voor een ‘aftrap’ en daarna vier minuten ‘vrijworstelen’, is vragen om moeilijkheden en speelt politici met een populistische boodschap in de kaart. Wie een genuanceerde boodschap heeft, staat in dit soort omstandigheden meteen op achterstand.

Box 5. Reageren op vuil spel: meta-communicatie

Wat had Cohen anders kunnen doen? Op dit punt beland was de opgave schier onmogelijk, het spervuur van aanvallen te groot. Hij koos ervoor om op de laatste aantijging in te gaan, het gevolg was dat alle andere aantijgingen en leugens waarschijnlijk onweersproken zouden blijven. Hetzelfde was natuurlijk gebeurd bij het ingaan op één van de andere onderwerpen. Eenmaal in deze situatie beland, was nog de beste optie om helemaal niet inhoudelijk in te gaan op wat Wilders te berde bracht, maar het spelletje te benoemen dat Wilders speelde: meta-communicatie. Wilders' bijdrage had niets te maken met een poging tot debat. Het was het verlengde van het verkiezingspotje. Wilders sprak over het hoofd van Cohen tot zijn achterban, deed een doelbewuste poging om hem te beschadigen of uit te lokken tot een impulsieve reactie. Dat had benoemd kunnen worden: "Meneer Wilders, wat een grote woorden. En wat een leugens. U bent helemaal niet bezig met een debat, u staat hier als een *hooligan* winkelruiten in te gooien. Noemt u dat leiderschap?"

Nog beter was geweest als Cohen Wilders niet 54 seconden aan het woord had gelaten, zoals Wilders later in het debat zou voordoen, toen hij Cohen in minder dan 30 seconden vijf keer interrumpeerde. Dat had er bijvoorbeeld zo uit kunnen zien:

Wilders: *Ja, meneer Cohen, ik zei het al, 7.2 miljard euro per jaar kost die massaimmigratie, die islamisering ons. En u bent.....*

Cohen: Dat bedrag is onzin, meneer Wilders....

Wilders: ...en u bent....

Cohen: Dat bedrag is onzin en van massa-immigratie is allang geen sprake meer, dankzij de vreemdelingenwet die ik heb gemaakt.

Wilders: Die massaimmigratie, die islamisering kost ons.....

Cohen: U heeft niet opgelet toen het filmpje net speelde: twee van de drie immigranten zijn helemaal geen moslim. Bovendien gaan moslims steeds minder naar de moskee, er is steeds minder islam in Nederland.

Een dergelijke scherpte is erg veel gevraagd van iedere debater, zeker van iemand die zijn eerste verkiezingsdebat voert voor 1.3 miljoen kijkers. Daarom was verreweg het beste geweest als Cohen nooit in deze situatie gebracht zou zijn. Het is een extreme inspanning om 'op meta-niveau' te reageren als je zo onheus wordt bejegend en bovendien onder druk staat om meteen te reageren.

Box 6. De professionaliteit van campagneteams

Vijftien jaar geleden had een vrij format nog gekund, toen Nederlandse politieke debatten nog te vergelijken waren met schaakpartijen, af en toe afgewisseld met een partijtje judo. Sinds enkele jaren had zich echter een kickbokser in het gezelschap gemengd, en dan kun je twee dingen doen: ook gaan kickboksen of eisen dat de judo-regels worden gehandhaafd.

Het schijnt niet op te komen bij Nederlandse campagneleiders dat zij ook eisen zouden kunnen stellen voordat zij hun lijsttrekker in het diepe gooien. Amerikaanse verkiezingscampagnes staan erom bekend dat ze laag-bij-de-gronds en smerig zijn – veel erger dan de Nederlandse campagnes. Niettemin kunnen we een puntje zuigen aan de kwaliteit van de Amerikaanse verkiezingsdebatten. Wie dit niet gelooft moet nog eens een van de debatten tussen Obama en McCain terugkijken op YouTube, bijvoorbeeld het debat onder leiding van Jim Lehrer. De eerste drie minuten terugkijken is voldoende. Per onderwerp wordt niet vier, maar negen minuten uitgetrokken. De debaters mogen eerst anderhalve minuut hun punt maken, ononderbroken. De debaters zijn scherp maar behandelen elkaar met respect. De debatleider is vasthoudend maar respectvol. Het publiek mag geen enkel blijk van goed- of afkeuring geven – geen applaus, geen geluid. Dat voorkomt de platte en ontregelende zwembadsfeer die rond Nederlandse ‘debatten’ hangt. Het is onbegrijpelijk dat er hier nog een campagneleider is die zijn lijsttrekker hieraan blootstelt, er zijn genoeg buitenlandse voorbeelden van hoe het wel georganiseerd moet worden. De conclusie is onvermijdelijk dat de campagneleiders van Nederlandse politieke partijen gedurende de laatste paar verkiezingen niet berekend waren op hun taak.

De schijnbare partijdigheid en incompetentie van debatleider Frits Wester bleken niet alleen uit de manier waarop het debat was opgezet, maar ook uit het verloop. Laten we het vervolg van dit fragment bekijken. Hieronder gaan we verder bij de eerste interruptie na 23 seconden, de tweede volgt na 32 seconden:

Wilders: Wat u gedaan hebt.....

*Cohen: En diegenen..... [Cohen steekt de hand naar voren om Wilders tot stilte te manen]
...en diegenen, die hier bezig zijn en die hier op een goede manier bezig zijn, die stimuleer ik, en diegenen, die er hier een rotzooi van maken, daar gaan we achteraan.
En dat is precies wat ik heb gedaan.*

Wilders: Nee, wat u heeft gedaan...

Cohen: Dat heeft....

Wilders: Nee, wat ú heeft gedaan, wat ú heeft gedaan, wat ú heeft gedaan, meneer Cohen...

[Cohen en Wilders staan nu naar elkaar te wijzen en praten door elkaar heen]

Cohen: ...dat heeft....

Wilders: ...laat ik even aangeven wat ú heeft gedaan...

Cohen: ....dat heeft ertoe bijgedragen....

Wilders: ...watú heeft gedaan...

Cohen: ...aan de veiligheid...

Wilders: ...ú heeft de afgelopen ja.....

Cohen: ...aan veiligheid...

Wester: Heren, heren, niet door elkaar!

[Cohen kijkt richting Wester, Wilders praat door en blijft wijzen naar Cohen.]

Wilders: ...ú heeft de afgelopen...

Wester: De heer Wilders.

[Wester wijst naar Wilders. Na 32 seconden effectieve repliektijd gaat het woord dus weer terug naar Wilders. Cohen zwijgt en kijkt weer richting Wilders.]

Wilders: U heeft de afgelopen jaren in Amsterdam, waar u de scepter heeft gezwaaid, als burgemeester... Sinds 2005, laten we even de feiten even op een rijtje zetten. Het aantal... de criminaliteit is gestegen, het aantal overvallen, het aantal vernielingen, het aantal in elkaar slaan van mensen is met 20% gestegen, en het laatste jaar van uw bewind is moord en doodslag zelfs met 70% in Amsterdam gestegen. Meneer Cohen, als u zegt dat u voor Nederland wil gaan doen wat u voor Amsterdam heeft gedaan, dan is dat geen belofte, maar dan is dat een dreigement.

[Applaus en gejoel van een deel van het publiek]

Nu het 'debat' op deze manier uit de hand was gelopen, had de PvdA-campagne in de daaropvolgende dagen alles op alles moeten zetten om de juiste 'spin' te geven aan de interpretatie van het debat, met andere woorden te wijzen op de leugens van Wilders en de schijnbare partijdigheid en incompetentie van Frits Wester. Dat is niet gebeurd. Ook niet door de andere partijen overigens. Kennelijk is ook hen het ontgaan of meenden ze er belang bij te hebben dat één van de tegenstanders werd afgebrand.

Bij de nabespreking van het debat – dat nog meer kijkers trok, 1.5 miljoen – was geen kundig analyticus aanwezig die kon uitleggen wat zich nu eigenlijk had afgespeeld. Acteur Huub Stapel was er wel, en hij meende de karakteraanval nog eens dunnetjes over te moeten doen. De PvdA-campagne lijkt zich ook na afloop nooit gerealiseerd te hebben wat er precies was gebeurd. Cohen zelf verklaarde in de dagen na het debat dat het inderdaad niet zo goed was gegaan en dat het voor elke debater wennen is in het begin. Daarmee werd het geschapen beeld echter alleen maar bevestigd.

Box 7. Beeldvorming en angst-inductie

Cohen, wiens beleid als burgemeester van Amsterdam nationale en internationale waardering en erkenning heeft ontvangen, wordt hier beschuldigd van het uit de hand laten lopen van onveiligheid. Daarbij wordt op een misleidende manier met percentages gegoocheld. Tijdens Cohen's burgemeesterschap van Amsterdam is het aantal moorden in Nederland gestaag gedaald van 250 naar circa 160 per jaar. In 2008 was er een lichte stijging naar 176, over het hele land. De stijging was dus niet beperkt tot Amsterdam, waar 17 mensen werden vermoord in 2008.

Deze poging tot angst-inductie toont ook dat Wilders zonder twijfel wordt gecoached door mensen die gevormd zijn door de Republikeinse campagne-strategen Karl Rove en wijlen Lee Atwater – gewetenloze strategen die niet aarzelen om politieke tegenstanders kapot te maken met leugens en verborgen appels op racisme. De rethorische truc doet denken aan de strijd tussen George Bush senior en Michael Dukakis in 1988: onder het beeld van gevangenen die door een draaideur lopen de tekst: *Dukakis has promised to do for America what he has done for Massachusetts. America cannot afford that risk.* De gevangenen lopen met gebogen hoofd, maar één van hen kijkt even recht in de camera: een zwarte man.

Wie via leugens beschuldigd wordt, zal meteen moeten reageren. Dukakis deed het te laat, Cohen ook. Het vervelende gevolg is dat de associatie blijft hangen (Cohen – onveiligheid – zwakte), terwijl de bron van de associatie vrijwel nooit onthouden wordt.

In onzekere tijden stemt het electoraat conservatiever en rechtser. De Republikeinen in de VS hebben dat zeer goed begrepen en proberen het thema veiligheid en terrorisme zoveel mogelijk actueel te houden in campagnes. Soms ook met oneigenlijke middelen zoals het verhogen van het terreuralarm met een verdachte timing, bijvoorbeeld op de verkiezingsdag in november 2004. Het effect van het activeren van het thema 'onveiligheid' op stemgedrag blijkt ook uit onderzoek. Bijvoorbeeld, proefpersonen vullen een lange vragenlijst in over allerlei onderwerpen, waarbij hun aan het eind van de lijst naar hun politieke voorkeur van het moment wordt gevraagd. Indien eerder in de vragenlijst een aantal vragen over orgaandonatie waren opgenomen, vullen ze gemiddeld een rechtser politieke voorkeur in dan wanneer er geen vragen in stonden die hen op subtiele wijze hadden herinnerd aan hun eigen sterfelijkheid. In het laatste verkiezingsdebat van 2010 zei Wilders tegen Cohen: ik sta hier met een kogelvrij vest en u niet. Het zou me niet verbazen als het enige doel van deze opmerking geweest is om het electoraat op de valreep nog eens te herinneren aan het risico op aanslagen.

Cohen is nog steeds zo uit zijn evenwicht gebracht dat hij de persoonlijke aanval opnieuw beantwoordt met de woorden 'ik ben het met u eens'.

Cohen: Meneer Wilders, ik ben met u eens dat veiligheid, dat dat een belangrijk element is voor een stad. Sterker nog, als je je niet veilig voelt, dan kan je je niet thuis voelen. En als u bekijkt wat de cijfers in Amsterdam zijn, en als u zich afvraagt hoe het staat met het veiligheidsgevoel van de burgers in Amsterdam – en we hebben dat goed nagegaan – dan kan je constateren dat in de periode dat ik burgemeester ben geweest, dat dat met tussen de 20 en 25% is gestegen. Amsterdammers voelen zich veiliger. En, laten we wel wezen, het gaat helemaal niet alleen maar over integratie als we het over veiligheid hebben. Kijk naar wat er op de Wallen is gebeurd, kijk naar hoe we daar de zaak hebben aangepakt, zie hoe het er met het drugstoerisme is gegaan. We hebben dat aangepakt en het gaat er een stuk beter mee.

[Applaus en gejoel van een deel van het publiek]

Cohen herneemt zich enigszins en hij bestrijdt de beweringen van Wilders. In tegenstelling tot Wilders, die het heeft over getallen en percentages, heeft Cohen het over het *gevoel* van veiligheid – een veel minder hard gegeven. Hier had gewoon gezegd kunnen worden dat Wilders staat te misleiden. Wilders voelt aan dat hij deze slag heeft gewonnen en verlegt het onderwerp weer enigszins.

Wilders: Meneer Cohen, wat Nederland nodig heeft is leiderschap, ik zei het al. Wat wij moeten doen is zorgen dat er een immigratiestop komt voor mensen uit islamitische landen. Waar wij voor moeten zorgen is dat er een quotum komt op maximaal duizend asielzoekers per jaar. Waar wij voor moeten zorgen, is dat als Marokkaans tuig over de schreef gaat en wijken onveilig maakt en mensen in de vernieling brengt, dat ze worden gedenaturaliseerd en het land worden uitgezet...

[Cohen heft zijn hand op en opent zijn mond om iets te zeggen, Wilders praat door. Het is veel meer een speech van Wilders dan een poging tot debat, maar het is zeer effectief met de herhaling van: Waar wij voor moeten zorgen is...]

Wilders: Waar wij voor moeten zorgen is dat het tuig, eindelijk eens een keer, de tweede plaats krijgt en niet geknuffeld wordt, zoals u. U bent, met alle respect, u mag een aardig man zijn, maar u bent wereldkampioen theedrinken en multiculti-knuffelen en daar schiet Nederland...

[Cohen wendt zich tot Wester en zegt: mag ik nog een keer?]

Wilders: ...niet mee op!

[Applaus en gejoel van een deel van het publiek]

Wester: Tot slot de heer Cohen.

Cohen: Er zijn allerlei soorten van criminaliteit en ik vind dat je criminaliteit moet aanpakken. Maar wat u doet, is bepaalde mensen, en met name mensen van het islamitische geloof, over één kam scheren. En dat is precies wat mijn grote bezwaar is tegen u en wat zo gevaarlijk is voor onze samenleving. U kijkt niet of mensen over de schreef gaan, u kijkt wat hun geloof is. En dat is waar ik het grootst mogelijke bezwaar tegen heb en waarvan ik vind dat u dat nooit, nooit, nooit mag doen!

[Applaus en gejoel van een deel van het publiek; Wilders begint breed te glimlachen]

Wester: OK, dank u wel!

Wester sluit hiermee het eerste een-op-een-debat af en zal de discussie verbreden naar de andere debaters. Wilders had 126 seconden ononderbroken spreektijd, Cohen 96 seconden.

Samengevat lukte het Wilders om in krap vier minuten drie ketens van associaties te leggen.

1. Immigratie - massa-immigratie - islamering - geldverspilling - criminaliteit
2. Cohen - Vogelaar - theedrinken - zwak leiderschap
3. Cohen - discriminatie - laf - fout

Met deze associaties heeft hij ook angst op te roepen en een angstaanjagend beeld te schetsen van zijn tegenstander. Verder is hij vier minuten vol in de aanval geweest, Cohen heeft alleen kunnen verdedigen. Wilders heeft zijn tegenstander aangevallen op zijn sterkste punten, met als neveneffect dat de publieke perceptie van Wilders op deze punten is verbeterd.

Op zichzelf stond zou dit weinig invloed gehad hebben op het electoraat, maar doordat juist dit deel van het debat vaak werd herhaald op televisie, won het aan kracht. Wilders zou zelf in de loop van de campagne deze associaties geregeld blijven versterken.

Over het onderwerp van het debat was het publiek niets wijzer geworden, wel over de persoon van Wilders en van Cohen. Opmerkelijk genoeg ging het debat na afloop, tot op de dag van vandaag, alleen over de persoon van Cohen. Dat heeft te maken met het feit dat Wilders niet of nauwelijks een tegenaanval te verduren kreeg. Het ergste wat hij te horen kreeg is dat hij mensen over één kam zou scheren – die beschuldiging was zelfs toen al een beetje sleets. Hoe had Cohen anders kunnen reageren? Bijvoorbeeld als volgt:

Cohen: Meneer Wilders, ik heb zojuist het slotwoord gekregen, en waagt u het niet om mij nog één keer te onderbreken. U staat daar triomfantelijk te glimlachen, maar u hebt zojuist het Nederlandse volk misleid. U staat hier te rommelen met percentages, leugens te verkopen, en de mensen bang te maken. U moet wel, want als de mensen de waarheid over de integratie onder ogen zien hebben ze geen reden om op u te stemmen.

Meneer Wilders, bij mij thuis noemen we iemand als u een oplichter. En rekent u erop dat elke onwaarheid die u de afgelopen vier minuten heeft gebezigd, en alles wat u er het komende uur nog aan zult toevoegen, door ons de komende tijd breed uitgemeten zal worden. De Nederlanders hebben er recht op te weten aan wat voor iemand ze hun stem toevertrouwen.

Nogmaals, het is een schier onmogelijke opgave om op een dergelijke manier te reageren onder deze omstandigheden. Omstandigheden die dus voorkomen hadden kunnen worden als de campagneteams zich niet willoos aan televisiemakers hadden uitgeleverd. Een antwoord als hierboven had echter ook in de dagen na het debat nog gegeven kunnen worden, Cohen is vaak genoeg gevraagd wat hij van zijn eerste lijsttrekkersdebat vond. Wat dat betreft kan niet ontkend

worden dat het debat informatief is geweest over de persoon van Cohen: hij slaat niet erg hard terug als hij onheus persoonlijk wordt aangevallen. Veel mensen zullen dat waarderen en het vinden bijdragen aan zijn statuur. Nog meer mensen, vrees ik, kijken slechts oppervlakkig naar verkiezingsdebatten en stemmen niet graag op de verliezer. En wie wel goed kijkt naar de debatten kan zich met recht gaan afvragen hoe goed Cohen zich staande zou houden in de slangenkuil van de Europese- en wereldpolitiek.

Terug naar het debat. Het debat werd vervolgens verbreed naar de andere deelnemers.

Wester: Meneer Balkenende, u heeft meneer Cohen gehoord, u heeft meneer Wilders gehoord, bij wie van de twee voelt u zich eigenlijk het meeste thuis?

Balkenende: [zonder bedenktijd] Eigenlijk bij geen van tweeën, en ik zal u ook uitleggen waarom. Het is een vraagstuk waarbij mensen kansen moeten hebben, maar ook tegelijkertijd dat je elkaar de waarheid zegt. En laat ik me nou richten tot de heer Wilders. Hij noemt een aantal problemen die reëel zijn. Want er is rottigheid. Er is onacceptabel gedrag. Maar ik heb twee problemen....

Wilders: Rottigheid? Zei u rottigheid?

Balkenende: Ik zei, ik heb twee problemen met de heer Wilders. Het eerste is, waarom ga je mensen als ze tot één religie behoren, als één groep beschouwen? Ik ken genoeg Marokkaanse meisjes en jongens die van goede wil zijn. Maak die mensen van goede wil tot je bondgenoot en zorg niet dat één groep zo wordt aan de kant gezet als u doet. Daarmee, u wat u doet is wel een probleem noemen, maar het is geen oplossing. En het tweede probleem dat ik met u heb...

Wilders staat op dit punt breed te lachen. Bij de regeringsverklaring van 2007 had hij al eens een vergelijkbare woordenwisseling met Balkenende, die er sindsdien niets heeft bijgeleerd. 'U benoemt wel problemen, maar geeft geen oplossingen' – dat lijkt alles te zijn waar men Wilders mee denkt te kunnen bestrijden. Hij benoemt de problemen tenminste, hoor je het publiek denken. En hoezo geen oplossingen? Nederlanderschap afnemen, door de knieën schieten, het leger inzetten, uitkeringen afnemen, het land uitzetten met ouders erachteraan – er zijn juist heel veel oplossingen voorgesteld!

Balkenende: ...wat u in het buitenland laatst heeft gedaan, tot in Londen, dan gaat u de premier van Turkije aanvallen, u spreekt over de profeet Mohammed op een bepaalde manier... Daar heeft, bijvoorbeeld het Nederlandse bedrijfsleven gewoon last van, daar schieten we niets mee op. Problemen benoemen is goed, maar wel een goeie oplossing graag.

[Applaus van een deel van het publiek]

De leider van de grootste Christelijke partij, tevens de premier van Nederland die de mond vol had over normen en waarden, doet hier dus een beroep op een collega om zijn morele oordeel voor zich te houden vanwege een economisch belang.

Wilders: Nou, ik mag wel even reageren neem ik aan? Want meneer Wester, u vroeg net aan de premier: met wie bent u het eens? Het is net of ik de heer Cohen hoor spreken, dus de heer Balkenende zit helemaal op de lijn van de heer Cohen en stopt dit ook onder het tapijt. U stopt de problemen onder het tapijt! Het zijn geen rottigheden waar men voor zorgt, men zorgt voor grote criminaliteit in tientallen steden in Nederland. En mag ik u....

[Cohen onderbreekt Wilders, is echter niet verstaanbaar. Wilders gaat verder, wijzend op Balkenende]

Wilders: Zou ik eerst de premier één vraag mogen stellen? U noemt zichzelf Christen. U bent leider van het Christen Democratisch Appèl, een Christelijke partij. Wat zou u ervan vinden, meneer Balkenende, als we over een aantal tientallen jaren, in Nederland meer moskeeën dan kerken hebben? Zou dat uw Nederland nog steeds zijn?

Balkenende: Weet u wat mijn beeld van Nederland is?

Wilders: Geef eens antwoord op de vraag.

Balkenende: Nee, nee...

Wilders: Geef eens antwoord op de vraag.

Wester: Even meneer Balkenende, dan ga ik daarna naar meneer Rutte en dan meneer Cohen.

De inleidende vraag van Wester was wat Balkenende van het voorafgaande duel vond. Balkenende probeerde zich van beiden te distantiëren, waar het op zijn plek was geweest om zich uitsluitend van Wilders te distantiëren en in heel wat krachtiger bewoordingen dan hier gebezigd. Wilders zag eenvoudig kans om het initiatief weer volledig naar zich toe te trekken. Korte tijd later zou Rutte de kant van Wilders kiezen door te pleiten voor immigratiestop voor 'kansarme immigranten'. Dit gaf Cohen de gelegenheid tot zijn sterkste optreden in dit debat:

Cohen: Ik hoorde u daarnet zeggen: we hebben wel 140.000 mensen die naar Nederland komen, per jaar. Weet u hoe die 140.000 zijn samengesteld?

Rutte: Ja.

Cohen: Dat zijn er 70.000 – zijn dat mensen uit Europa. Dat zijn 30.000 Nederlanders die terugkomen naar Europa. Dat zijn 15.000 Amerikanen die hier komen en dan blijft er van die 140.000 van u blijft er nog een aantal over waarvan een deel uit landen als Marokko en Turkije komen.

Rutte: Maar mijn probleem, meneer Cohen, zit ook niet....

Cohen: ...maar dan begrijp ik niet...

Rutte: ...maar mijn probleem zit ook niet bij de islamitische achtergrond, mijn probleem zit bij de instroom naar Nederland van kansarme immigranten.

Cohen en Rutte praten vervolgens door elkaar heen waarbij beiden de voorgaande zin herhalen. Rutte houdt het langst vol en herhaalt nog eens dat het gaat om zowel westerse als niet-westerse immigranten die linea recta in een uitkering verdwijnen. Wilders mag het vervolgens nog eens aftoppen door te stellen dat de 25.000 niet-westerse immigranten ieder jaar weer 7.2 miljard kosten (dat zou 288.000 euro per persoon per jaar zijn) en dat de PvdA beter de immigratie kan stoppen dan de studiefinanciering of de hypotheekrente-aftrek schrappen. Cohen mag niet meer reageren van Wester, dan moet hij zijn scheepsbel maar gebruiken.

Het is opmerkelijk dat alle aandacht in de analyse van dit debat is gegaan naar de prestatie van Cohen, en niemand de handelswijze van Wilders ter discussie stelde – of van Balkenende en Rutte, die het lieten gebeuren. Of van Wester, die de meer dan eens de schijn van partijdigheid wekte. Wester mocht een paar dagen later bij het volgende lijsttrekkersdebat zelfs plaats nemen in het panel dat na afloop het debat analyseerde. Een ongehoorde vorm van belangenverstrengeling: degene die het eerste debat uit de hand liet lopen mag commentaar leveren bij het volgende debat en heeft er dus alle belang bij dat niet plotseling een heel ander beeld naar voren komt. Bij die gelegenheid meende Wester dan ook te moeten verklaren dat ‘Cohen opnieuw door het ijs was gezakt’. Zelden iemand blijk zien geven van zo weinig zelfinzicht en kritisch vermogen.

Zoals hierboven vermeld, bij de introductie van dit debat werd elke ‘premierskandidaat’ een vraag gesteld, maar Wilders kreeg de gelegenheid ‘nog iets aardigs te zeggen tegen een van de heren’. Het is te hopen dat dit voorzetje van voormalig CDA-campagnemedewerker Wester voortkwam uit naïviteit en niet uit een onderonsje met Wilders. Het bood Wilders namelijk de perfecte gelegenheid iets aardigs te zeggen tegen de man die hij kort daarop uitvoerig zou schofferen. Wilders’ boodschap werd er bij voorbaat acceptabeler van. Wilders zou het de weken erna nog wel eens herhalen: Cohen is wèl een aardige man. De verwarring die hij daarmee zaait heeft als gevolg dat een deel van de kiezers over Wilders denkt: ‘Zo’n kwaai is het nou ook weer niet, zeker als je bedenkt dat hij zelf altijd maar voor rotte vis wordt uitgemaakt’. Wie dat denkt is minder bedacht op leugens.

Box 8. Draaiers

Het strooien met tegenstrijdigheden is een ondergewaardeerde bezigheid door politici – behalve door Wilders. Politici proberen elkaar te vangen op wisselende standpunten en noemen elkaar dan ‘draaiers’. Wilders echter wisselt doodleuk tegenstrijdige uitspraken af. Hij heeft het over ‘islamitische kolonisten’, die een ‘achterlijke cultuur’ meebrengen waartegen we ons moeten verdedigen, maar een enkele keer kun je hem horen zeggen dat ‘iedereen die zich hier aan de regels houdt van harte welkom is om hier te blijven’. Om even later weer aan te sturen op uitzetting van miljoenen moslims uit Europa. Kan dat geen kwaad voor je geloofwaardigheid, zulke tegenstrijdige uitspraken? Het antwoord is: ja, bij degenen die toch al niet op je zouden stemmen. Effectief is het antwoord dus: nee, het kan eigenlijk geen kwaad.

Dit wordt geïllustreerd in een onderzoek rond de verkiezingen van 2004 tussen Bush en Kerry. Aan het eind van deze zeer gepolariseerde campagne werden aanhangers van Bush en van Kerry gevraagd om uitspraken van deze politici te beoordelen. De uitspraken werden in een reeks gepresenteerd, waarbij twee opeenvolgende uitspraken tegenstrijdig waren. Bijvoorbeeld, op een eerste dia stond een uitspraak van Kerry dat hij ten tijde van de eerste Golfoorlog tegen een invasie van Irak was. Deze dia werd vijftien seconden getoond. Vervolgens lazen de proefpersonen gedurende twaalf seconden de volgende dia, waarop Kerry beweerde altijd voor een invasie te zijn geweest. Daarna kregen de proefpersonen twaalf seconden om te beoordelen hoe inconsistent de uitspraken waren, op een schaal van 1 tot 4. Er werden zes combinaties van uitspraken van Kerry getoond, zes van Bush en zes van politiek neutrale figuren (bekende acteurs).

Uit de resultaten bleek dat het oordeel sterk afhankelijk was van de politieke voorkeur: Democraten hadden geen enkele moeite om de inconsistentie in Bush' uitspraken te herkennen en beoordeelden dat gemiddeld 3.8 (4 betekende maximaal inconsistent). Voor Kerry waren ze veel milder: gemiddeld 2.6. Bij Republikeinen was het omgekeerde patroon te zien: Kerry vonden ze zeer inconsistent (score 3.6), maar Bush veel minder (2.1). Het opvallendste is echter dat zowel Democraten als Republikeinen mild waren over de inconsistente uitspraken van acteurs: die werden door beiden met ongeveer 2.3 beoordeeld. Mensen zijn dus in het algemeen geneigd de ander het voordeel van de twijfel te gunnen. Ze redeneren dat er wel een verklaring zal zijn voor de inconsistente uitspraken, bijvoorbeeld dat de omstandigheden inmiddels veranderd zijn of dat er selectief geciteerd is. Behalve dus wanneer het gaat om een politieke tegenstander, diens inconsistenties worden hem zonder pardon aangerekend. Voor politici betekent dat dus dat je inconsistente uitspraken je alleen de sympathie kosten van mensen die toch al niet op je zouden stemmen.

Psychologische oorlogsvoering

Al sinds de jaren zeventig van de vorige eeuw wordt er door sommige politici geklaagd dat het politieke debat zo 'persoonlijk' en 'Amerikaans' is geworden in plaats van inhoudelijk. *They hadn't seen nothing yet*. Door Pim Fortuyn en Geert Wilders zijn het politieke debat en de verkiezingscampagnes de laatste tien jaar definitief veranderd. In dit boekje heb ik willen aangeven dat op een andere manier gekeken kan worden naar politieke debatten en campagnes; namelijk vanuit een psychologisch perspectief. Zo'n manier van kijken geeft handvatten voor een andere repliek en een andere strategie. Wie de ontwikkelingen in de Amerikaanse politiek een beetje volgt, weet: *we ain't seen nothing yet*. Nederlandse politici en campagneteams kunnen zich maar beter daarop voorbereiden.

Literatuur

- Glasl, F. (2004). *Konfliktmanagement*. Haupt Berne.
- Van der Does, W. (2010). *Met de Wetenschap van Nu. Graaiers, Draaiers en Spijtoptanten*. Scriptum.
- Westen, D. (2007). *The Political Brain. The role of emotion in deciding the fate of the nation*. The Perseus Books Group.
- Westen, D., Blagov, P.S., Harenski, K., Kilts, C. and Hamann, S. (2006). Neural basis of motivated reasoning: an fMRI study of emotional constraints on partisan political judgment in the 2004 U.S. Presidential election. *Journal of Cognitive Neuroscience* 18: 1947-1958.

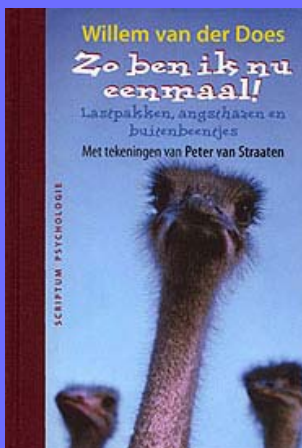
De Campagne van 60 Seconden

De verkiezingswinst van de PVV in juni 2010 was zo groot dat deze partij bij de kabinetsformatie niet genegeerd kon worden. De verklaring voor deze winst wordt vooral gezocht in maatschappelijke factoren, zoals immigratie en ontzuiling en onvrede over Europa. Onbelicht is de grote mate van psychologisch vernuft die de PVV in de campagne van 2010 heeft getoond. Dankzij amateurisme bij de tegenstanders en falende parlementaire journalistiek heeft deze partij daarvan optimaal geprofiteerd.

In dit boek wordt uitgelegd waaruit dat psychologisch vernuft bestaat.

Over de auteur

Willem van der Does is hoogleraar Psychologie aan de Universiteit Leiden en het Leids Universitair Medisch Centrum. Hij is niet lid of lid geweest van een politieke partij. Naast het wetenschappelijk onderzoek en onderwijs schrijft hij op persoonlijke titel opiniestukken, columns en populair-wetenschappelijke boeken.

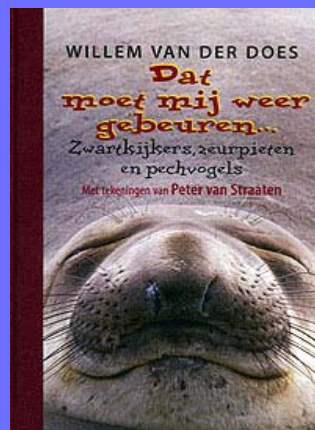

Zo Ben Ik Nu Eenmaal!

*Lastpakken, Angsthazen
& Buitenbeentjes*

Over persoonlijkheidstypes

Illustraties Peter van Straaten
Scriptum 2004

Dat Moet Mij Weer Gebeuren

*Zwartkijkers, Zeurpieten
& Pechvogels*

Over depressie

Illustraties Peter van Straaten
Scriptum 2005

Met de Wetenschap van Nu

*Graaiers, Draaiers
& Spijtoptanten*

Over politieke psychologie

Illustraties Peter van Straaten
Scriptum 2010